

Nový, Lubomír

Z pozůstalosti B. Zwickera : k dějinám sociologie v Brně

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1988, vol. 37, iss. G32, pp. 108-111

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111614>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ve všech 25 případech „shodou okolností“ vždy velikost bydliště). Jakým směrem tato závislost působí, jak je vůbec každý z těchto znaků kategorizován, to už autoři nechávají na naší fantazii. Dozvíme se zde ke svému úžasu třeba to, že se chataření věnují zejména ti respondenti, kteří vlastní chatu (!); na druhé straně však i to, že o naší oblíbené koupání rozhoduje věk a hned po něm příslušnost k nějaké (jaké?) sociální skupině. A kdyby jenom to. Na základě takových „spolehlivých“ informací lze dokonce zkonstruovat „koeficient zájmu“, platný zřejmě opět pro všechny časy a libovolnou lokalitu; s trochou násobení a dělení vydedukuje nároky na krátkodobou rekreaci obyvatel své obce každá sekretářka na národním výboru. Je tohle skutečně ta pravá cesta ke zvědečtění řídicí činnosti, o níž teď naši společnost jde?!

Do tajemství své „sociologické“ kuchyně dávají autoři nahlédnout o něco hlouběji pouze na str. 112. Zde se poprvé (a naposled) dozvídáme něco o velikosti vzorku jednoho šetření a o některých okolnostech jeho výběru. Nepochybujeme přitom, že toto jednorázové (v tomto případě snad dokonce opakované) lokální šetření (s 210 respondenty) bylo samo o sobě provedeno víceméně čistě; udivuje nás však opět odvaha prezentovat jeho výsledky bez nejmenší stopy metodologických pochybností, ve svaté víře, že verbalizovaný postoj je totéž co reálné chování člověka, od čehož autoři neodrazuje ani řada protimluvů, které objevíme srovnáním těchto stránek s tabulkou, o níž jsme se zmínili výše. Pro celé Československo například o půlstovky stránek dozadu platilo, že naši oblibu rybaření ovlivňuje rozhodujícím způsobem příslušnost k mužskému či ženskému pohlaví; na tomto místě však o podobné závislosti není ani slovo. Že by to bylo specifikum Bánské Bystrice, mezi jejímiž obyvateli bylo druhé šetření provedeno?! Že by ke stejným specifickým patřily i další rozdíly ve vlivu vzdělání, věku a sociální příslušnosti, které rovněž lehce nalezneme komparací obou částí probírané publikace?!

Znovu: Nejde nám ani o recenzi, ani o podrobný lektorský posudek. Máme však oprávněnou obavu, že kniha „Příměstská rekreační zóna“ autorů K. Pachingera a V. Kelemena by mohla neinformovaného čtenáře svadět k domněnce, že ona ta věda v zásadě tak moc těžká není; že k jejímu zvládnutí vlastně stačí jen pár brožur (včetně této), základní aritmetické úkony a troška selského rozumu. Pokud autoři chtějí takové zdání šířit o své vlastní disciplíně, je to jejich věc; avšak pokud to činí na úkor disciplín jiných, pokládáme za svou povinnost se ozvat. Všichni uznáváme, že medicína se v rukou laika mění v pouhé mastičkářství; proč by měl jiné vědy potkávat jiný osud? A jestliže jde ekonomii i sociologii o skutečné hledání společného jazyka, pak má stejně svatou povinnost ozvat se i ekonom, pokud mu bude podobným způsobem „fušovat“ do jeho práce sociolog.

Pavel Pácl

P. S. Teprve po dopsání tohoto sdělení jsem si uvědomil, že dvě dílčí terénní šetření pro Výzkumný ústav cestovního ruchu realizovala začátkem 70. let i Laboratoř sociologického výzkumu FF UJEP v Brně. Je tak možné, že na některých stránkách knihy o příměstských rekreačních zónách jsou užity (či zneužity) i některé naše empirické výstupy. Pouhým nahlédnutím do jejich originálů se však lze přesvědčit o zásadně rozdílných způsobech jejich prezentace. A jestliže mezi vědeckými pracovníky patří k dobrému tónu uvádět dopodrobna použité prameny, pak pokládám za jeden z mála kladů vzpomínané publikace, že to v našem případě nečinila.

Z POZŮSTALOSTI B. ZWICKERA

K dějinám sociologie v Brně

Pozůstalosti B. Zwickera, brněnského sociologa a Bláhova žáka (1907—1944), rozu-
míme zde především zbývající část jeho knihovny (knih, časopisů, separátů, novin,
letáků a několika osobních dokumentů). Naši univerzitě a katedře sociologie předala

ji jeho sestra, paní Hilda Zwickerová, a jí vděčíme za tento pramen informací, dokreslující jednu důležitou kapitolu dějin sociologie v Brně.

S odstupem desítek let (prakticky půl století) je pochopitelně spjata nezvratná skutečnost, že jde o jisté torzo. Přesto se domníváme, že i za těchto okolností můžeme získat určitý cenný obraz: každá knihovna je objektivací, materializací, vnějším výrazem profilu a zaměření jejího majitele a uživatele; i její zlomkovitá podoba leccos vypovídá.

Výběr knih byl zde dán jednak povahou historického období, v němž knihovna vznikala (ČSR mezi dvěma válkami, krize, polarizace sil v rámci buržoazní republiky, nástup fašismu, válka ve Španělsku, růst úlohy a vlivu SSSR, politika jednotné antifašistické fronty aj.), jednak fází vlastní Zwickerovy biografie (studium na filozofické fakultě brněnské univerzity, zaměření na učitelské obory filozofie-dějepis-zeměpis s badatelskou specializací na sociologii, rozsáhlá organizační a recenzentská práce v Sociologické revue 1930–1940, široké kulturní a politické zájmy, styky s levicí, cesta do Francie a SSSR, židovský původ, vazba na Brno jako místo studia a pracoviště a na Knínice jako rodiště i trvalé bydliště).

Velkou skupinu ve Zwickerově knihovně tvoří knihy a časopisy, spjaté s jeho studijními obory, s pedagogickou přípravou a se zájmem o obecnou problematiku školství, pedagogické psychologie apod. Najdeme tu např. příručky filozofické a historické (*Filozofický slovník* Černockého-Kratochvíla, *Goblotův Le Vocabulaire philosophique*, *Weltlexikon*, *Larousse*, učebnice světových dějin G. Webera i speciální práce historické A. Novotného, korespondence J. Golla s Pekařem, pojednání o Gustavu Adolfovi, Machiavellim, Franklinovi, Eduardu VII. aj.), Kratinovu práci o typu a typologii, čísla pedagogických a psychologických časopisů, separáty úvah o historii a současných problémech našeho školství (základního, středního i vysokého). Ústředními autory tohoto druhu jsou pochopitelně bezprostřední učitelé a starší kolegové: především profesori A. Bláha, J. L. Fischer, E. Chalupný (současně vedoucí představitelé brněnské „Sociologické revue“), kteří často Zwickerovi poskytli své práce s věnováním, dále též profesor O. Chlup (u kterého jeden čas Zwicker pracoval jako pomocná vědecká síla); nechybějí ani filozofické studie Fr. Drtiny, J. Tvrdeho, E. Rádl, B. Koutníka, V. Hoppeho. Pro Zwickerovu sociologickou orientaci měly největší význam práce Bláhovy (jímž Zwicker věnoval zvláštní studii), Chalupného (zejména jeho úvahy o národní povaze, které byly spjaty též se zájmy Zwickera jako historika) a sociálně kriticky zaměřené úvahy Fischerovy o „skladebné společnosti“. A nikoho ovšem nepřekvapí, že tu je všech deset ročníků *Sociologické revue*.

Z další sociologické literatury najdeme v pozůstalosti tituly anglosaské literatury (Lord R., *The Agrarian Revival. A study of Agricultural Extension*, New York 1939; Williams A., *Co-partnership and Profit-sharing*, London 1918; Cole G. D. H., *The Next Ten Years in British Social and Economic Policy*, London 1930; Teggart R. V., *Thorstein Veblen. A Chapter in American Economic Thought*, Berkeley 1932; časopis *Social Forces* aj.), Dupratovu studii *Les Élités et le Prestige* (1935), z české sociologické produkce pak monografií J. Macka *Základy sociální politiky* (1925), Jaroslava Símy *Sociologie výchovy* (1938) a K. Šmejkalova *Sociologie vojíka* (1931, poslední dvě s věnováním), M. Nečasové-Poubové *Život v rodinách nezaměstnaných dělníků* (1933, s věnováním), tedy práce zabývající se převážně sociálně ekonomickou problematikou a mající úzký vztah nejen k vlastní Zwickerově práci o sociologii nezaměstnanosti, nýbrž poskytující také určitou sociologickou orientaci a východisko pro výhledy a úvahy sociálně politické.

V této oblasti propojení sociologie, filozofie a politiky svědčí Zwickerova knihovna o jeho velmi širokém zájmu, o jeho hledání, při kterém se Zwicker opírá o sledování názorů a postojů velmi rozdílných, členitých a pro první republiku typických.

Především je pochopitelné, že je tu poměrně bohaté zastoupena literatura o Masarykovi (i jeho politické spisy a projevy), dále kolekce novin a časopisů, které referovaly o úmrtí T. G. Masaryka a vyjadřovaly své hodnocení této osobnosti, a rovněž úvahy a projevy E. Beneše. Zwicker sledoval časopisy legionářské a sokolské, Sychravův *Přerod* (1928), *Sobotu* K. Moudrého a J. Slavíka (1938–1939), národně socialistický Ripkův *Demokratický střed* (1938), Peroutkovu *Přítomnost* (1924, 1929–1932) i časopisy sociálně demokratické, a to spíše v druhé polovině třicátých let (*Dělnická osvěta* 1935–1939 a *Čin* 1938–1939).

Pro poznání myšlenkového vývoje B. Zwickera je velmi zajímavá jeho rostoucí pozornost k literatuře marxistické, způsobená nejen obecně zvýšením rolí Sovětského svazu, problematikou krize, nástupem fašismu, růstem úlohy KSC, ale zprostředkovává Zwickerovi též jeho okolím, marxisticky orientovanou skupinou v *Sociologické revue* (B. Václavěk, L. Svoboda), přátelskými vztahy ke komunistickému pedagogovi O. Blažkovi a básníkovi Jiřímu Taufrovi, spoluprací s profesorem Chlupem, spisy Z. Nejedlého apod. V letech 1937–1938 sledoval časopis *Lidová kultura* (vedený S. K. Neumannem a P. Prokopem), byl členem Společnosti přátel demokratického Španělska, v pozůstalosti najdeme jednotlivá čísla komunistického časopisu *Avantgarda, Země sovětů* (1934), *Der rote Stern* (1931), *Die rote Fahne* (1931), leták obsahující seznam českých překladů marxistických spisů v nakladatelství Boreckého (Marx, Engels, Bucharin, Beer, Grünwald, Guttmann, Plechanov, Reimann), brožuru komunistického poslance R. Slánského o diktatuře kartelů, Vorošilovův projev o Stalinovi a Rudé armádě, Kautského *Erfurtský program* i klasický Mehringův životopis Karla Marxe. Z klasiků marxismu-leninismu měl ve své knihovně proslulé vydání raných Marxových prací (K. Marx, *Der historische Materialismus*, Die Frühschriften, 2. sv., Kröner Verlag, Leipzig 1932, dvojí německé vydání Marxova *Kapitálu* (1929, 1932), německá vydání *Marxovy Kritiky Gothažského programu*, Engelsova *Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu a Vývoje socialismu od utopie k vědě*, Leninova souboru statí z roku 1917 (*Das Revolutionsjahr 1917*, Zürich 1934) a v ruském originále 20. svazek Leninových Spisů (rok 1917), vydaný v Moskvě r. 1937. Sám navštívil SSSR v roce 1938. Právě o těchto knihách vypovídá vzpomínka dr. Františka Mojžíše z Viničných Sumic (v dopise z 29. 7. 1980): „Kolem roku 1935 jsem navštívil svého přítele PhDr. Ladislava Kempného, který pracoval na sociologické studii v ústavu prof. PhDr. In. Arn. Bláhy ve staré budově filosofické fakulty tehdejší Masarykovy university (kde jsem r. 1933 ukončil promoci studia práv), do níž vedl vedoch ze Siroťčí (nyní Grohovy) ulice. V pracovním ústavu seděl zabrán do své práce PhDr. Bruno Zwicker, jemuž mě dr. Kempný představil jako zájemce o sociologické otázky tehdejší společnosti. Mezi námi se rozptýl zajímavý rozhovor o politicko-filozofických otázkách. Když jsem si povšíml a prohlédl s jeho svolením skvělé německé vydání Marxových spisů, které stály dosti nápadně na polici s jinými filozofickými spisy a které byly vydány ještě před nástupem nacismu, vzal dr. Zwicker do ruky jeden velký svazek a řekl asi toto: To je vynikající dílo, dnes v Německu ničené, ale my si je musíme jako vzácnost uchovat, neboť je to kompas vývoje lidské společnosti“ (dopis dr. Mojžíše byl poslán doc. Köttnerovi jako ohlas na jeho článek v Rovnosti, věnovaný Zwickerovi).

Vnímavost k zostřeným sociálním, politickým a ideologickým konfliktům tehdejší společnosti byla specifickým způsobem ovlivněna u Zwickera i tím, že pocházel z židovské rodiny. Již z tohoto důvodu se zajímal o literaturu spjatou s problematikou judaismu, antisemitismu, rasismu. V pozůstalosti se nachází např. historická tabulka, kterou si Zwicker zhotovil pro přehled o tematice „Židé v Orientě. Diaspora na Východě a v Evropě (ke křížáckým tažením 1096)“ a „Židé na Západě“ (1096–1848), s reprodukcí mapky Palestiny, a několik publikací a separátů na toto téma: J. Šimsa, *Židovství a svobodná křesťanství* (z „Náboženské revue církve československé“, 1938, s autorovým „P. f. 1939), studie Mak J. Kohlera, *The United States and German Jewish Persecutions* (1933), několik prací beletristických (E. Hostovský, *Ghetto v nich, 1928*; Israel Zangwill, *Snílkové ghetta, 1901*; romány L. Feuchtwangera, *Der Golem G. Mayrinka aj.*). Z české filozofické literatury nutno zde uvést svérázný třídílný spis J. Kohna, *Asimilace věky*. Historicky velmi cenné jsou časopisy německé (většinou židovské) emigrace po roce 1933 u nás — *Aufruf* (1933, 1934), *Europäische Hefte* (1935), *Die neue Weltbühne* (1934) —, které paní Hilda Zwickerová věnovala Muzeu dělnického hnutí Brněnska.

Tím vůbec není řečeno, že Zwicker usiloval o integraci židovské filozofie (a tím méně ortodoxní víry) do svého filozoficko-sociologického myšlení. Jeho zájem je soustředěn především na sociologicko-filozofickou a aktuálně politickou stránku problému: uprostřed duchovního klimatu, v němž pracoval, pohyboval se spíše směrem k rozvíjení racionalistické, levicově demokratické vědy o společnosti. Svědectvím jeho širšího zájmu o problematiku náboženství jsou další studie na toto téma: z protestantského hlediska studie K. Bartha, z katolického — práce J. Maritaina, z marxisticko-ateistického hlediska — český překlad sovětské brožury B. M. Zavadovského,

i poněkud jurodivý spisek *Podstata člověka podle nauk vědy tak řečené duchovní* (vydaný jako soukromý tisk v Boskovicích r. 1922), který jeho autor, „Systematik-Celkovic“; věnoval v roce 1924 Zwickerovi „Na památku od kristosofa-člověka-filosofa“. A v této skupině publikací najdeme i otrěsný exemplář vulgárně rasistických novin *Der Stürmer* (č. 33, 1937), který u nikoho nemohl vzbudit pochybnosti o agresivní pogromistické praxi nacismu. Ostatně: právě tento aspekt Zwickerova životopisu, jeho židovský původ, měl rozhodující vliv na jeho životní osud: způsobil jeho vynucený odchod z univerzity (na základě rasistických zákonů, vydaných dokonce ještě před 15. březnem 1939, tj. za tzv. druhé republiky), transport do Teze a smrt v Osvětimi na podzim 1944.

V té souvislosti zbývá ještě připomenout dva osobní dokumenty z Zwickerovy pozůstalosti. Především, *XIX. výroční zpráva Spolkového židovského reformovaného reálného gymnasia v Brně* za školní rok 1938–1939 je dokladem toho, že v té době nově přistoupil do profesorského sboru PhDr. Bruno Zwicker jako výpomocný učitel dějepisu v V. a VII. třídě a zeměpisu v V. třídě (v celkovém rozsahu 7 hodin).

Druhým dokumentem je pak dekret z 15. prosince 1945, jímž prezident Československé republiky udělil PhDr. Bruno Zwickerovi, univerzitnímu asistentovi v Brně, Československý válečný kříž 1939 In memoriam. A to je vlastně poslední osobní dokument Bruno Zwickera.

Lubomír Nový